

כדורגל ואלימות בפלשתינה-א"י באוגוסט 1929

עומר עינב

הכדורגל – ענף הספורט הפופולרי ביותר בעולם – משמש כאבן בוחן ייחודית לתופעות ותהליכים במרחב החברתי-תרבותי באופן גלובלי מאז מוסד בתצורתו המודרנית כבריטניה באמצע המאה התשע-עשרה.¹ האהדה אליו חוצה קהילות דתיות ולאומים והוא משמש כ'שפה' בחלקים לא-מבוטלים מהאנושות. הדבר בולט מאוד כשבאים לדון בתקופת המנדט בפלשתינה-א"י. למרות פערי התרבות העמוקים בין אנשי התנועה הציונית האירופית שהנהיגה את העם היהודי והייתה לרוב ביישוב היהודי בפלשתינה-א"י (להלן: היישוב), ובין החברה הערבית, כדורגל היה אחד מהתחומים האזרחיים היחידים שעוררו עניין ציבורי רב ודומה בשתי הקהילות השכנות. לכן נכון לבחון מה היו יחסי הגומלין סביב הכדורגל, האם הוא תרם לקיטוב בשיח הלאומי ולהקצנתו או שימש כבמה לקירוב הקהילות ולגילויי אחווה. אלימות הוא מושג רחב עם הגדרות משנה, כמו למשל אלימות פוליטית ואלימות לאומית, וחלוקות ברמות שונות. אין בכוונתי להבחין בין ההגדרות השונות, אלא להתייחס לכולן – בהקשרן הנכון – ביחס לכדורגל ויחסי יהודים וערבים. ביטוייה של האלימות יכולים להתגלות ברמות שונות: בפעילות מאורגנת בגוף צבאי; בתגרה ביציע או בסמוך לו; על מגרש הכדורגל, במשחק רשמי או נטול מסגרת; בין כותלי מועדון הספורט; בפנית רחוב או בזירת עימות עם נשק חם או קר. פעילות ספורטיבית – ובפרט קיומו של משחק כה אהוד ונפוץ כמו כדורגל במערכת יצרית של סכסוך לאומי אלים ומתמשך – מצביעה על זיקה שאינה מאפשרת להפריד בין העולמות.

מרכיב חשוב בסיפור של כדורגל ואלימות הוא ההשפעה הדו-כיוונית שקיימת ביניהם. האלימות ותוצאותיה השפיעו על היכולת להמשיך ולקיים שגרת פעילות כדורגל בעיתות

1 אמיר בן-פורת, יאיר גלילי ורוני לידור, במגרש המשחקים: ספורט וחברה בתחילת האלף השלישי, רעננה 2009, עמ' 154-155.

עימותים סוערות וכחלק מההתגייסות למאבק הלאומי בתקופת המנדט. בהיבט הזה ניכר שינוי הדרגתי מימי מלחמת העולם הראשונה, שבהם מסגרות הספורט חדלו להתקיים, עד למלחמת 1948, שבה הממסד תפקד (לפחות בצד היהודי) ומפעלי הכדורגל נמשכו כמעט ללא הפרעה. הכיוון השני גלוי פחות, ואולי משום כך מסקרן יותר. מועדוני הכדורגל, השחקנים והמעטפת המנהלית (בקרב היהודים, הערבים והבריטים) היו לא פעם חלק בלתי נפרד מהתארגנות צבאית חמושה, ולאנשיהם היו תפקידי מפתח בנקודות קריטיות בסכסוך היהודי-ערבי המתמשך. מגרש הכדורגל היה אף הוא זירה שהציתה לא פעם התרחשויות אלימות על רקע לאומי ורתי.

מאמר זה מתמקד באירועי האלימות של אוגוסט 1929 כמקרה בוחן לבירור הזיקה בין הכדורגל לאלימות בהקשר היהודי-ערבי המנדטורי. קיים פער בולט בין המקורות על הספורט ביישוב ובחברה הפלסטינית באותה נקודת זמן. תנועת הספורט הציונית מאז ייסודה, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, הייתה קשורה בטבורה להתארגנות הצבאית היהודית. היא צמחה למעשה כמעט מאותו בית גידול רעיוני ומעשי. מנגד תנועת הספורט הערבית צמחה מאוחר יותר ובמוסדות חינוכיים נטולי פעילות צבאית. הספורט המאורגן הערבי רווח באליטה העירונית על פי רוב לפחות עד סוף שנות העשרים של המאה הקודמת, והתקשר עד אז בעיקר להשכלה ותרבות יותר מאשר לפעילות לאומית. הקשר הספורטיבי-צבאי בחברה הערבית החל רק בראשית שנות השלושים; אין מידע מוצק עליו מתקופות מוקדמות יותר. ההתאחדות לכדורגל הוקמה בארץ ישראל ב־1928 באופן רשמי וב־1929 כבר התקבלה לפיפ"א (ההתאחדות הבין-לאומית לכדורגל). היא נשלטה בידי הסתדרויות מכבי והפועל, וכללה גם קבוצות צבא ומשטרה בריטיות. התאחדות ערבית לא הייתה קיימת אז, ומועדונים ערביים פעלו בעיקר בשלוש הערים הגדולות. באביב 1929 הגיעה עונת הכדורגל לשיאה התחרותי במשחקי ההכרעה של הגביע הארץ-ישראלי (המפעל התחרותי החשוב ביותר) ושל גביעים עירוניים מקומיים. אגב כך היחסים הספורטיביים בין יהודים לערבים היו באחת מנקודות השיא החיוביות שלהם בתקופת המנדט. ההתקרבות הבין-קהילתית הספורטיבית קיבלה משנה תוקף כאשר מביאים בחשבון את המתיחות הלאומית-דתית בסוגיית הכותל המערבי, שגברה מאז יום הכיפורים בספטמבר 1928 ועד להתלקחות האלימה באוגוסט 1929. אפילו בחודש אוגוסט, פחות משבועיים לפני פרוץ המהומות, שיחקו קבוצות משתי הקהילות זו נגד זו.² המתח הלאומי הגואה בשאלת הכותל המערבי כמעט לא חלחל למגרש ומשחקים רבים נערכו בין מועדוני יהודים, ערבים ובריטים באווירה טובה ואינטגרטיבית. הניגוד בין היחסים מחוץ למגרש ליחסים עליו מסקרן ומעורר תהיות על הסיבות לכך. שני המרחבים, הפוליטי והספורטיבי, התנהלו במקרה הזה במנותק לחלוטין זה מזה. הדינמיקה בין היהודים לערבים סביב הכדורגל במהלך 1929 לא בישרה את הבאות. היא מלמדת על רצון מסוים לנורמליזציה ודו-קיום, שבו היריבות מתוחמת בגבולות כרי קיימא

2 'לוח יום-יום', דאר היום, 2.8.1929; א' שמשוני, 'בספורט', שם, 13.8.1929.

ויציבים ואינה גולשת לאלומות. מה שקרה אחרי קיץ 1929 מלמד שהדינמיקה הזאת לא הייתה איתנה דיה מול הרגשות הלאומיים והסכסוך המחרף.

אירועי הדמים של אוגוסט 1929 – מאורעות תרפ"ט מנקודת המבט הציונית, או תורת אל-בראק (התקוממות הכותל) בפי הפלסטינים – היו הנקודה הראשונה המשמעותית על ציר הזמן המנדטורי שבה התלכדו כמה אירועים שמלמדים על הקרבה ההדוקה שבין אלומות לכדורגל. העימות היהודי-ערבי לא פרץ בגלל כדורגל, אך היו ביניהם יחסי גומלין שאינם נגלים לעין. בחינת כמה מקרים ודמויות מרכזיים באירועים, שהיו חלק בלתי נפרד מהוויית הכדורגל המקומית, מעניקה מבט לא-מוכר וחדש על ההיסטוריוגרפיה הקיימת.

ירושלים, בין אברהם מזרחי לנורקה יודלביץ'

הנרטיבים של אירועי 1929 שהתקבעו בשני הצדדים, היהודי והערבי, מספרים על אירועים דרמטיים שמוכרים היטב גם ממרחק הזמן, אך לרוב מנוגדים זה לזה. בצד היהודי נחקק באופן טראומטי בזיכרון הקולקטיבי בעיקר מעשי הטבח בחברון, בצפת ובמוצא, ואילו בצד הפלסטיני היה זה רצח משפחת עון ביפו בידי שוטר יהודי. ברובד אחד אין הבדלים מהותיים בין הזיכרון ההיסטורי של שתי התנועות הלאומיות: בשתיהן רואים בכותל המערבי את סלע המחלוקת העיקרי שבעטיו פרץ העימות. הרגש הדתי והלאומי, לא בהכרח בסדר הזה, הוא שדרדר את היחסים בין יושבי הארץ בקיץ 1929, וירושלים הייתה למרכז האלימות שהתפרצה בסוף השבוע של 23-24 באוגוסט 1929. הזיכרון הקולקטיבי במקרה הזה נאמן למציאות, אולם פרט אחד נשמט ממנו. ירושלים אכן הייתה לב העניין, אך האלימות לא החלה בסוף השבוע המדובר אלא בשבת שלפניו, והיא לא החלה במוקדי האלימות בשער יפו או במאה שערים, אלא בפאתי שכונת הבוכרים בואך אדמות הכפר ליפתא. היא החלה במגרש כדורגל.

העימות בין היהודים לערבים בקיץ 1929 לא פרץ בחלל ריק. לאחר עשור שקט באופן יחסי גברו המתחים בין הקהילות על רקע העלייה בהגירה היהודית לארץ ורכישת הקרקעות שליבו את תחושת האיום בקרב הערבים. הביטוי החריף ביותר למתח התפרץ בסוף העשור, לאחר יותר משנה של מתיחות בין שתי התנועות הלאומיות סביב הכותל המערבי. הלל כהן היטיב לתאר ולהסביר את התהליך בספרו **תרפ"ט: שנת האפס בסכסוך היהודי-ערבי**.³ אחת מטענותיו המרכזיות היא שהעימות עיצב את הסכסוך היהודי-ערבי; לפני כן ההגדרות היו במובנים מסוימים מטושטשות יותר ואי-אפשר היה לטעון באופן דיכוטומי לקיומן של שתי קהילות לאומיות נבדלות ונפרדות זו מזו.

בבסיסו של הסיפור הייתה מחיצת הפרדה שהונחה בכותל בידי שמש הכותל האשכנזי ביום כיפור 1928, אשר שינתה את הסטטוס-קוו במקום. תחושת האיום בפגיעה במקומות הקדושים שחשו המוסלמים בארץ ממה שנתפס כזכות בסיסית בראייתם של היהודים,

3 הלל כהן, **תרפ"ט: שנת האפס בסכסוך היהודי-ערבי**, ירושלים 2013 (להלן: כהן, תרפ"ט).

ליבו מעגל שנאה ואיבה שהגיע לשיאו כשנה לאחר מכן. ביום חמישי, 15 באוגוסט 1929, נערך מצעד של תנועות נוער יהודיות בהובלת בית"ר בעיר העתיקה לכיוון הכותל, חרף התנגדותה של הנהגת היישוב היהודי. המשתתפים הניפו דגלים בניגוד לסיכום המוקדם, והדבר נתפס כפרובוקציה מסוכנת.

בחלוף יומיים, ביום שבת 17 באוגוסט, החלה אלימות. קבוצת נערים יהודים בילתה בשעות אחר הצהריים במגרש הכדורגל של מכבי בירושלים, מצפון לשכונת הבוכרים. בסופו של מהלך אירועים שטיבו אינו מוסכם לחלוטין נדקר אחד הנערים, אברהם מזרחי, בידי ערבי ששהה במקום. הדבר עורר מהומה במגרש (או בקרבתו), ומאות יהודים התגוררו במקום במשך שעות. מזרחי נפצע באורח קשה ומת בבית החולים. הלווייתו, שנערכה כעבור שלושה ימים, הפכה לאירוע המוני, מעין מפגן לאומי בעד הזכויות היהודיות בכותל.⁴ משם ועד לאלומות שפרצה כעבור יומיים הייתה הדרך קצרה.

העובדה שהעימות התחיל שבוע לפני התאריך שמקובל לציין ובמקום אחר, מגרש כדורגל, היא מהותית. מגרש הכדורגל היה מרחב ציבורי משותף ליהודים וערבים. בניגוד לעיר העתיקה ולשכונות הסובבות אותה, על אתריהן הרתיים והקהילתיים, שבהן התפתחה פרקטיקה של חיים משותפים מזה עשרות או מאות שנים, המגרש היה חדש בחיים העירוניים. הוא שימש כבסיס להתקרבות בין הקהילות בעיתות רגיעה ולמקום שבו נצרכה תרבות פנאי לצד הפגנת רגשות לאומיים. בעיתות של מתח לאומי, כמו באוגוסט 1929, מגרש הכדורגל היה מקום דליק ורגיש כמעט יותר מכל מקום אחר שאליו הגיעו המהומות מאוחר יותר.

על הסיבה לפרוץ המהומה במגרש יש מחלוקת. לפי גרסת דאר היום והארץ למחרת האירוע, נערים יהודים שיחקו כדורגל במגרש לעיני כמה צופים, כשלתע הופיעה קבוצת ערבים שגרים בסביבות השכונה ובכפר ליפתא הסמוך, ו'התנפלו פתאום וכלי כל סיבה על השחקנים והקהל באלות'.⁵ דבר פרסם גרסה אחרת באותו יום מפי אדם ששהה במקום ושוחח עם אחד הפצועים היהודים בתקרית. לפי גרסה זו, שלושה בחורים יהודים משכונת הבוכרים עברו בין גינות הירק של שכניהם הערבים בסמוך למגרש, ואחד מהם קטף קישוא. בעלי הגינה ענו בצעקות וגידופים. היהודים השיבו באותה מטבע ופרצה תגרה שכללה שימוש בסכינים (מאחד מהם נפגע מזרחי) ורגימה באבנים (מהן נפגעו כמה צעירים, יהודים וערבים).⁶ לפי הגרסה הערבית, כפי שהופיעה בעיתון הירושלמי אל-ג'אמעה אל-ערביה כ-18 באוגוסט 1929 (והובאה כלשונה כעבור יומיים בפלסטין) וגם במראת אל-שרק כ-22 באוגוסט, כדור המשחק של הנערים היהודים עף ממגרש מכבי לשדה עגבניות שבבעלות ערבית, וכאשר ניגש נער יהודי לקחתו משם הוא הזיק לשיחי הירק. החלה תגרה בין הצדדים, שהתדרדרה לשימוש במקלות ובאבנים, ולאחר זמן מה התקבצו אלפי יהודים

4 'קרנן מאורעות יום שבת בירושלים', דבר, 21.8.1929; 'הלוית ההרוג א' מזרחי', הארץ, 21.8.1929; 'על יד מגרש המכבי', הארץ, 18.8.1929.

5 'התנפלות על שכ' הבוכרים', דאר היום, 18.8.1929.

6 'ידיעות אחרונות', דבר, 18.8.1929.

שניסו לפגוע בבעלי השדה ובתושבי הסביבה. התערבות חיילים בריטים ששהו בקרבת מקום מנעה פגיעות בנפש.⁷

הגרסה הבריטית, לפי עדותו של ממלא מקום מפקד המשטרה המנדטורית, אלן סונדרס (Saunders), ב־29 באוקטובר 1929 לפני ועדת החקירה של האירועים, דומה מאוד לגרסה הערבית. סונדרס טען שהאירוע החל כאשר כדור המשחק של הנערים היהודים ששיחקו כדורגל במגרש מכבי הגיע בשוגג לחלקת עגבניות של ערבי מליפתא. אחד הנערים ניגש לשדה לקחת את הכדור, דבר שעורר את כעסו של בעל החלקה והביא לתגרה.⁸

את השוני בגרסאות מיד לאחר התקרית וגם בשלב מאוחר יותר, לאחר שהסתיימו האירועים כעבור שבוע, יש להבין כהכשרת הקרקע בטרם תחילת עבודתה הצפויה של ועדת החקירה מטעם הממשלה המנדטורית. הגרסאות שימשו להוכחת חפות ולהתחמקות מעונשים של המשתתפים ועדי הראייה. יתר על כן, השוני הזה מסמל גם את המאבק על הצדק ההיסטורי כפי שניסו לקבע אותו היהודים והערבים בתקופת המנדט. שני הצדדים ניסו לשזור את הסיפור בנרטיב הלאומי במסגרת המאבק על זכות הקיום בארץ.

בניגוד ליהודים ולערבים ניסו הבריטים להגביל את הדיון למגרש עצמו. בניסיון לגמד את עוצמת המתרחש בין היהודים לערבים בירושלים, הם התייחסו לתקרית במגרש מכבי כאירוע נקודתי שקשור לכדורגל. יומיים לאחר האירוע כינס ממלא מקום מושל ירושלים, ארצ'ר קסט (Cast), כתבים מהעיתונות העברית וטען שזו תקרית נקודתית שתטופל והמשטרה תדאג שלא תביא לעוד אלימות. לפי עדותו של סגן ראש עיריית ירושלים, חיים סלומון, בוועדת החקירה בדצמבר 1929, כשהוגש להארי לוק (Luke), ממלא מקומו של הנציב העליון ג'ון צ'נסלור, ששהה בבריטניה בעת האירועים) תצהיר לאחר אירועי השבת במגרש מכבי, הוא התייחס לכך באדישות ולא חשב שתהינה לכך השלכות. הוא גרס כי הרצח של מזרחי אירע 'עקב תחרות כדורגל'. ממלא מקום מפקד משטרת חברון, ריימונד קפרטה (Cafferata), כתב בדו"ח שהכין לאחר מכן כי הייתה מהומה בירושלים על מגרש כדורגל. אפשר להבין זאת כניסיון לנתק את האירוע מהקשרים רחבים יותר, אולי בתקווה שהאלימות לא תגלוש.⁹

גם אם קשה לדעת איזו גרסה נכונה יותר, אפשר לקבוע שאלמלא המתח ששרר בין הקהילות היהודית והערבית בעיר, תקרית זו במקום הזה לא הייתה מגיעה לתוצאות כאלה. בימים שבשגרה היו היחסים בין היהודים לערבים על מגרש הכדורגל וגם ביציע טובים

7 'כיף וקעת אל-מערכה', אל-ג'אמעא אל-ערביה, 18.8.1929; 'חול האיט אל-מבכא', פלסטין,

20.8.1929; 'מערכה דאמיה בין אל-ערב ואל-יהוד', מראת אל-שרק, 22.8.1929.

8 'דין-וחשבון מלא משיבת ועדת החקירה', דאר היום, 30.10.1929; 'The Football Incident: The Unexpected New Evidence at the Third Meeting of Commission', *Palestine Bulletin*, 30.10.1929.

9 'מגילת חברון בנוסח קאפיראטה', דאר היום, 9.11.1929 (להלן: 'מגילת חברון', דאר היום); 'עדותו של חיים סלומון על ימי ירושלים', דבר, 15.12.1929.

ושלווים, גם נוכח המתח הגובר בסוגיית הכותל (המחלוקת היחידה שהתקשרה למגרש מכבי הייתה מכיוון היהדות האורתודוקסית, שהתנגדה לקיום משחקים בשבת). מגרש הכדורגל אומנם היה לא פעם תמונת מראה של מגמות פוליטיות, אך נשמרה בו הוויה אותנטית ועצמאית שלא בהכרח קיימה זיקה לנעשה מחוץ לו. זו הבליטה אינטראקציות ומפגשים שלעיתים קשה היה לקיימם שלא במסגרת תחרות ספורטיבית. במידה מסוימת הכדורגל שימש אף כמפלט נוח מעימותים פוליטיים ומשאלות הנוגעות לעתיד הארץ. מי שקידם את הגישה הזאת יותר מכול היו הבריטים.

ביטוי נאמן למדיניות הבריטית ולחשיבות הכדורגל כמרחב חלופי למציאות הפוליטית היה המגרש של קבוצת מכבי חשמונאי, שנחנך בשנת 1926 והיה למוקד הפעילות הספורטיבית הממוסדת של כלל העדות והדתות בירושלים.¹⁰ מדי שבת התקבצו מאות עד אלפי צופים סקרנים לצפות במשחק שהפך לאהוד ביותר בענפי הספורט ששוחקו בארץ. המגרש היה ביתה הרשמי של מכבי חשמונאי, אך קבוצות נוספות נהגו לשחק בו. בעת הפריחה ביחסי הספורט בין הקהילות, ב־1929, היו בירושלים שני מפעלים חשובים: הגביע הנודד, שהיה למעשה ליגה של הקבוצות הבכירות בירושלים, וזכתה בו מכבי חשמונאי לאחר מאבק צמוד עם קבוצת המשטרה הבריטית ועם קבוצת סנט ג'ורג' הערבית; והגביע העירוני בחסות ראש העיר ראע'ב נשאשיבי, שבו זכתה קבוצת הפועל ירושלים שניצחה בגמר את סנט ג'ורג'.¹¹ כל אלה כמו נשכחו באותו יום שבת.

הנער היהודי שנרצח, אברהם מזרחי, היה חבר בסניף מכבי ירושלים וכן 17 במותו. הוא היה בן למשפחה כורדית ונולד ככל הנראה בקווקז – בירוואן או בטביליסי – או לפי גרסה אחרת באזרבייג'ן הפרסית. באחד הדיווחים כינו אותו 'אורפלי', מה שמשייך את מוצאו לעיר אורפה שבאנטוליה.¹² בדבר סברו שהוא וחבריו ששיחקו במגרש מכבי היו כורדים או בני עדות המזרח, כמו כדי להבליט את השתייכותם החברתית השונה מזו של יהודים ממוצא אירופי. גם בצד השני של המתרס, בעיתונות הערבית, תיארו את מעמדם החברתי, פלחים, ולא את זהותם הלאומית או הדתית של המעורבים בתקרית במגרש הכדורגל. אברהם מזרחי לא נמנה תחילה עם חללי תרפ"ט, שכן התקרית במגרש מכבי לא נחשבה כחלק מאירועים אלה. רק לאחר שנשמעו קריאות להוסיפו לרשימת החללים, בין היתר בטור של העיתונאי ואיש ההסתדרות ישראל שוכמן בדבר, הוא הוכר כחלל הראשון שגבה העימות בין היהודים לערבים באוגוסט 1929.¹³

היחס המסויג ודחיקתו של מזרחי לשוליים באתוס ההרואי הציוני של האירועים קיבלו משנה תוקף בהשוואה לנפילתו של חבר מכבי אחר בירושלים: נחום גודל (נורקה)

10 'המכבי חשמונאי', הארץ, 29.9.1926; 'בספורט', דאר היום, 1.10.1926.

11 'גביע עיריית ירושלים ל"הפועל"', דבר, 26.4.1929; צבי שרונים, 'בספורט', דאר היום, 22.4.1929.

12 'קרבן מאורעות יום שבת בירושלים', הארץ, 19.8.1929; 'למאורע בשכונת הבוכרים (הודעת המשטרה)', שם.

13 ישראל שוכמן, 'אל תתעלמו מדם ראשון קרבנותנו', דבר, 2.10.1929.

יודלביץ'. במוצאי שבת, 24 באוגוסט 1929 (שבוע לאחר האירועים במגרש מכבי), בשיאה של האלימות בעיר, הוצב יודלביץ' בשכונת הספר בית וגן כחלק מכוח מתנדבים יהודים. בעת משימת שמירה לצד כוח שיטור, בפיקוד קצין ערבי, הוא נפצע באורח קשה ממארב של אחד התוקפים הערבים בשכונה ונפטר בדרך לבית החולים. יודלביץ', בן 27 במוטו, היה דמות מוכרת ואהודה ביישוב החדש בירושלים, ובפרט בחוגים התרבותיים והספורטיביים מפני שבעבודתו כשוטר שימש כסגן מנצח התזמורת המשטרית בדרגת סרג'נט, והיה מהשחקנים המצטיינים והידועים של קבוצת מכבי חשמונאי.¹⁴

כמו אברהם מזרחי, גם יודלביץ' נולד בקווקז (1902), בסוחום (אבחזיה). בניגוד לו הוא רכש השכלה ואף החל בלימודי רפואה בטביליסי, לפני שהיגר לפלשתינה-א"י ב-1923. בשנת 1925 הוא השתקע בירושלים וכעבור זמן קצר הצטרף לקבוצה החדשה שהוקמה בעיר, מכבי חשמונאי. הוא הצטיין ביכולתו כרץ (קיצוני) והיה לאחד השחקנים החשובים בהרכבה עד כי לעיתים נקרא לחזק את מכבי תל אביב כאשר חסרו לה שחקנים.¹⁵ הוא כונה 'נורקה', שם חיבה שהיה לכינוי שגור וכמעט רשמי, וסימל את היותו דמות מוכרת ואהודה בציבור. במהלך 1929 הגיעה פעילותו הספורטיבית של יודלביץ' לשיא במסגרת מכבי חשמונאי, כאשר שיחק בהצטיינות בשורותיה במשחקים רבים.¹⁶ במשחקים שעברו בנועם וללא תקריות מיוחדות, התמודדו יהודים וערבים (ובריטים, יוונים וארמנים) זה נגד זה על מגרש הכדורגל ודבר לא העיד על התייצבותם זה נגד זה בעימות אלים תוך זמן קצר. ב-2 בפברואר 1929, כחצי שנה לפני שנהרג, השתתף יודלביץ' במשחק הגביע הארץ-ישראלי בין מכבי חשמונאי לסנט ג'ורג' במגרש מכבי בירושלים. המפגש היהודי-ערבי הזה נשא חשיבות רבה בשל יוקרת המפעל הספורטיבי. הקבוצה היהודית ניצחה 2:4 והעפילה לשלב הבא. בדיווח הנרחב בדאר היום צוין ש'יודלביץ' היה השחקן הטוב במגרש, ונכלל התיאור הבא: 'האגף השמאלי של הערבים מתפרץ מדי פעם בפעם. אבל נורקה מציל בכל מקרה של סכנה'. הניסוח של צבי שרוני, עורך מדור הספורט של העיתון, מצמרר בדמיונו לעולם המושגים ששימש לתיאור מותו של יודלביץ'. זו המחשה לניגודים במגרש הכדורגל, שמצד אחד נתפס כשדה קרב לאומי ומצד שני הפגיש את הקהילות המוסכסכות בסביבה סטרילית ובטוחה – שהומרה בשדה קרב אמיתי בקיץ 1929. אין לדעת זאת, אך לא יהיה מופרך לשער ש'יודלביץ' או אחד מההרוגים האחרים בירושלים נהרגו מאש של דמות ספורטיבית ערבית שהיה במגרש או ביציע באותו יום.¹⁷

14 'אחד מגבורי ההגנה', דאר היום, 8.9.1929; 'מאורעות ירושלים ולאחריהם', דבר, 3.9.1929.

15 ה"ג, 'בספורט', הארץ, 15.6.1925; 'לנצחון "המכבי"', שם, 1.3.1926.

16 צבי שרוני, 'בריסטול רוארס חשמונאי 2:3 (0-1)', דאר היום, 28.12.1928; ה"ל, 'מכבי חשמונאי פ.ג.ה. סרפנד 0:3 (0:1)', שם, 30.12.1928; ה"ל, 'חשמונאי מעורבת מנצחת נבחרת ערבית ב-0:3', שם, 6.1.1929; ה"ל, 'בספורט', שם, 25.5.1929; ה"ל, 'בספורט', שם, 22.4.1929; ה"ל, 'בספורט', שם, 6.5.1929; ה"ל, 'בספורט', שם, 12.6.1929; ה"ל, 'בספורט', שם, 29.7.1929.

17 ה"ל, 'בספורט', שם, 3.2.1929.

הניגוד הזה בא לידי ביטוי בדמותו של יודלביץ' בין זהותו ככדורגלן לתפקידו כשוטר, שבו היה מעורב גם במפגשים אלימים ולא־נעימים עם ערבים. בסוף חודש מארס 1929 הגיע במסגרת תפקידו כשוטר לחלץ נהג יהודי שהותקף בידי ערבים בשכונת רוממה, לאחר שפגע בשוגג ברכבו באחד מבתי השכונה. במהלך מנוסתם ברכבו של הנהג פגעה אבן בראשו של יודלביץ' והוא נפגע באורח קשה (לפי הגדרות התקופה; במונחים של היום סבל מחבלה בינונית, ככל הנראה). בגין הפגיעה נעדר מהמגרשים למשך כשבועיים.¹⁸ כששב לקו הבריאות וחזר לשחק שוב פגש ביריבים ערבים בחלק מהמשחקים. שאלה שנתרה ללא מענה היא כיצד הבנה לעצמו יודלביץ' (כמקרה בוחן) את המציאות המורכבת שבה פעל. האם הפריד בין המתיחות הלאומית־דתית היהודית־ערבית שבה התחכך כשוטר ובין האחוה הספורטיבית שנגלתה במגרש באותו זמן? האם ממד אחד השפיע על האחר, ולהפך? מותו של יודלביץ' היכה בתדהמה את החברה היהודית בירושלים. הריגתו של בשר מבשרה של האליטה הציונית, ששילב בחייו פעילות ביטחונית, תרבות וספורט, נגעה בעצבים הרגישים של האתוס המתהווה ביישוב. בגיליון הראשון של דאר היום לאחר האירועים, ב־2 בספטמבר 1929, נרפסה בעמוד השער מודעת אבל גדולה ובה שמות כל החללים היהודים בכל חלקי הארץ, לפי יישובים. ברשימה הירושלמית הופיעו על פי רוב השמות הפרטיים ושמות המשפחה של כל החללים. אחד יצא דופן בתיאורו הארוך: 'סרג'נט גודל (נורקה) יודלביץ' מהתזמורת'. דרגה משטרית, שם חיבה ושיוך ארגוני נלוו ליודלביץ' כדי להדגיש את גודל האובדן של מי שהיה דמות מוכרת ואהודה בקהילה העירונית. בעיתון, שהיה מזוהה עם מכבי חשמונאי, הגדילו לעשות וב־8 בספטמבר פרסמו תמונה של גופת יודלביץ' תחת הכותרת 'אחד מגיבורי ההגנה', וכמה משפטים עליו. ב־22 בספטמבר הובא תמלול החקירה של אירועי בית וגן, תחת הכותרת 'הרוצח של נורקה'.¹⁹

אירועי אוגוסט 1929 השפיעו על הכדורגל כמו על תחומים אחרים. משחקי המועדונים בארץ הופסקו לשלושה שבועות וחודשו רק במפגשים בין יהודים לכריטים. זמן רב עבר עד ששוקם האמון בין יהודים לערבים והם שבו להתמודד על כר הדשא, תחילה רק בין קבוצות יהודיות לנוצריות. ירושלים הייתה העיר המרכזית האחרונה שבה חזרו לשחק. היה זה ב־7 באוקטובר 1929, לאחר חודש וחצי הפסקה, במשחק בין מכבי חשמונאי לקבוצה של חיילים בריטים מהגדודים שהגיעו לתגבר את סדר הכוחות בפלשתינה־א"י. שחקני מכבי ענדו סרטים שחורים לזכרו של נורקה יודלביץ'.²⁰ הם לא ענדו סרטים כאלה לזכר חבר אחר בהסתדרות מכבי בירושלים שנרצח: אברהם מזרחי. במלאת שנה למותו של יודלביץ', ב־15 באוגוסט 1930, נערכה אזכרה במועדון מכבי בירושלים והמקום היה מלא מפה לפה. גם

18 'משפט ערבים שפצעו שוטר', שם, 1.4.1929.

19 'חללינו', דבר, 2.9.1929; 'אחד מגבורי ההגנה', דאר היום, 22.9.1929; 'משפט הרוצח של נורקה', שם.

20 'בספורט', דאר היום, 7.10.1929; צבי שרוני, 'בספורט', שם, 8.11.1929; 'לזכר הרוגי אב', דבר, 17.8.1930.

בהזדמנות זו לא הוזכר אברהם מזרחי. המרדף אחר רוצחו (שהסתיים בזיכוי בבית המשפט) אומנם עורר עניין ציבורי, אך דמותו לא נחקקה בזיכרון הקולקטיבי של בני התקופה.²¹ במחקר ההיסטורי נהוג להפנות זרקור להתרחשויות פוליטיות, צבאיות, כלכליות וחברתיות שמגבשות תפיסה מסוימת על מה שאירע. אולם לעיתים דווקא הסטת הזרקור לפינה חשובה ונשכחת יכולה להאיר את ההיסטוריה באור אחר ולספר את הסיפור המוכר בצבעים ובקולות אחרים. במקרה הזה התקרית במגרש מכבי, שתרמה לתסיסה בירושלים, מסייעת לחשוף טפח נוסף מסיפור שנדמה היה כי הוא מוכר היטב. הסיפור האלימות באוגוסט 1929 החל, פשוטו כמשמעו, במגרש הכדורגל.

גיבור ונבל: שמחה חינקיס, תל אביב ויפו

ההתקפה הערבית על תל אביב ועל שכונות הספר היהודיות של יפו אירעה ב-25 באוגוסט 1929, ביום ראשון, לאחר שנודע על הטבח בחברון ובמוצא, ועל האירועים בירושלים. היו כמה מוקדים בנקודות חיכוך בין יפו לתל אביב, אם כי האלימות בשתי הערים האלה הייתה פחותה מזו שבירושלים. עמנואל נובוגרבלסקי היה חבר בגדוד העבודה מאמצע שנות העשרים. הוא התפרסם ביישוב בזכות כינויו, עמנואל הרוסי, שבשמו חתם על יצירותיו – ספרים, שירים וטורים – שהקנו לו מוניטין כאיש רוח מוכר. בעת אירועי אוגוסט 1929 היה חבר ה'הגנה' בתל אביב והוצב להגן על העיר.

בעת ששהה בשמירה נולד בנו, לו קרא אבנר, שילוב של שם החודש שבו נולד (אב) עם שמו של חברו הטוב שנפל ערב קודם לכן בירושלים – נורקה יודלביץ'. אחד משיריו הידועים ביותר של הרוסי, 'שכב בני', היה שיר ערש שנכתב לבנו בהשראת החוויה המטלטלת שהיישוב היה עד לה באותם ימים. שיר פחות ידוע שנכתב באותו הקשר היה 'בן לעמא עניא', בהשפעה ישירה של מה שאירע בתל אביב ויפו על אחד מגיבורי השעה. בחלוף יותר משני עשורים, ב-1950, חיבר הרוסי רשימה בדבר לציין 25 שנים לייסוד קבוצת הכדורגל אלנבי, שממנה נוסדה הפועל תל אביב, וחזר לאוגוסט 1929 ולגיבור שעליו כתב שיר:

ואיני יכול לשכוח את שנת תרפ"ט. עם יוסל, מוטקה, לזר ואחרים נפגשתי
בחצר הגימנסיה (הרצליה). קבוצות-קבוצות נשלחו אז אל הפרברים. שמחה
חינקיס, אחד החלוצים הטובים של הקבוצה, נכנס אז למשטרה. באבו-כביר
היה. והיו כדורים, כדורי מות. וחינקיס נאסר ונידון לשנים של מאסר.
לכאורה, מה ענין מאורעות והגנה לכדור רגל? יש ענין. כדור הרגל היה רק

21 'חקירת רצח מזרחי', דבר, 25.4.1930; 'Alleged Murderer of Mizrahi Boy before Magistrate', *The Palestine Bulletin*, 28.5.1930; 'Trial of Mizrahi's Alleged Murderer Opens', *ibid.*, 21.8.1930; 'Football Field Murder', *ibid.*, 12.2.1931; 'Alleged Murder of Mizrahi Acquitted', *ibid.*, 13.12.1931

ביטוי חיצוני למשהו עמוק יותר ויקר יותר. קבוצת 'אלנבי-הפועל' חינכה את חבריה לעמידה בשער, תרתי משמע.²²

הרוסי הפליא לקבץ בכמה שורות את סיפורו של שמחה חינקיס כחלק מסיפורה של קבוצת הכדורגל של מועדון הפועל תל אביב בתרפ"ט, תוך כדי הנצחת החיבור העמוק בין הכדורגל לסכסוך הלאומי-דתני בפלשתינה-א"י.

שמחה חינקיס הגיע לתל אביב ב-1925, כשהיה בן 18. הוא עבד כפועל בניין וכצב בעיר. את חיבתו לכדורגל רכש עוד כשהיה נער ברובנו, אוקראינה, שם שיחק בקבוצת כדורגל מקומית. בתל אביב הצטרף לקבוצת אלנבי בשלהי 1927, ככל הנראה זמן קצר לאחר שהתפצלה ממועדון מכבי בעיר על רקע אידיאולוגי, והייתה לבסיס קבוצת הכדורגל של מועדון הפועל תל אביב. באותה שנה הצטרף חינקיס לשורות המשטרה, עבר הכשרה בירושלים והיה לשוטר מן המניין. הוא גם עסק בכדורגל במסגרת תפקידו המשטרה, שלמעשה חייבה אותו לעשות כן כתנאי לחברותו בהפועל תל אביב. לשם כך הוצב כשוטר תנועה במיקום נוח וקרוב לבית, בתל אביב.²³ למן אותו רגע, כמו נורקה יודלביץ', חילק את זמנו בין פעילות ביטחונית לפעילות ספורטיבית, ובשעה 16:00 בכל יום סיים לעבוד והלך למגרש הפועל הסמוך.

לא חלף זמן רב לאחר שהצטרף להפועל תל אביב והוא צבר מוניטין כאחד משחקניו המצטיינים והמוכשרים. בעונת המשחקים 1927-1928 נמנה כמעט בקביעות עם הרכבה הראשון של הקבוצה, שהייתה אז הטובה ביותר בין המועדונים היהודיים וזכתה בגביע ארץ ישראל (חינקיס נעדר ממשחק הגמר בשל פציעה שספג בחצי הגמר), במקביל להשתתפותו במשחקים של קבוצת המשטרה בתל אביב ויפו. הוא אף זכה להימנות עם רשימת המועמדים להרכב נבחרת יהודית שתישלח למסע משחקים בבריטניה במימון הלורד מלצ'ט (סר אלפרד מונד) בקיץ 1928 (המסע לא יצא לפועל בשל סכסוך בין מכבי להפועל).²⁴

באותם ימים הוקמה ההתאחדות הארץ-ישראלית לכדורגל, שהצליחה לגשר על הפערים בין הסתדרויות מכבי והפועל. היריבות בין הפועל למכבי נותרה כשהייתה, והפועל הלכה והתבצרה בזהותה כישות ספורט סוציאליסטית וחלוצית. אחד ממקורות גאוותה היה זיקתה לפעילות הביטחונית ביישוב. בעונה שלאחר מכן, 1928-1929, המשיך חינקיס להיות שחקן משמעותי בהפועל תל אביב. הוא נטל חלק במשחקיה החשובים ביותר, שכללו גם סדרת מפגשים עם קבוצות ערביות מיפו ומביירות ומסע לביירות ולדמשק. בדיווח בדבר על המשחק

22 עמנואל הרוסי, 'כ"ה שנים לקבוצת הכדורגל "אלנבי-הפועל"', דבר, 24.2.1950.

23 שמעון סאמט, 'עם בולמוס הנצחון', שם, 15.3.1925; '40 יום בבגדים אדומים', מעריב, 12.11.1965; יצחק בן חורין, 'הנרדן למוות הראשון', שם, 21.8.1987.

24 שלום שווארץ, "מכבי" תל אביב: "הפועל" תל אביב – 3:0 (1:0), הארץ, 29.2.1928; צבי שרוני, 'מהלך המשחק בין "הפועל" תל אביב וה"חשמונאי" ירושלים', דאר היום, 16.7.1928; 'ההתחרות בקשר עם בחירת קבוצת כדור-רגל עברית ארץ ישראל לנסיעה לאנגליה', שם, 25.8.1928.

של הפועל תל אביב נגד מכבי אבשלום פתח תקווה, נמתחה ביקורת על חינקיס ונכתב שחבל ש'החל להרבות בפעולות סולו'. בחלוף חודש המשפט הזה קיבל משמעות אחרת.²⁵ ב-25 באוגוסט 1929 הוצב חינקיס בעמדת המשטרה בדרך שלמה פינת רחוב העלייה, סמוך לאבו כביר. כוחות המשטרה ניסו למנוע את ההתקפה הערבית הספורדית על שכונות תל אביב באותו יום. עימו היה השוטר הערבי מחמוד אל-עזא. בשעת צהריים היו פועלים יהודים נצורים במפעל הכוהל באבו כביר וכוח של ה'הגנה' באוטובוס ניסה להגיע ולחלצם (אף שהבריטים התחייבו כי יעשו זאת בעצמם). בדרכם לשם הותקפו אנשי ה'הגנה' מהפרסים באזור גבעת הרצל, לא רחוק ממיקומו של חינקיס. הוא חש למקום וחיפה באש על הרכב, אך התוצאות היו עגומות וארבעה חברי ה'הגנה' שהיו בכוח נהרגו. בעקבות כך ארגן חינקיס כמה חברי 'הגנה', פרץ לבית משפחת עון באבו כביר והרג את יושבי הבית עם רובהו. לטענתו המאוחרת, בחלוף עשרות שנים, יושבי הבית היו חמושים והם היו מי שהרגו את ארבעת חברי ה'הגנה'. בפועל ככל הנראה הוא ביצע מעשה נקם בחמישה חפים מפשע.

אלה היו גם ממצאי חקירת המשטרה והגרסה המקובלת ביישוב, כולל בספר ההגנה ובעיתון דבר, שחינקיס היה מנאמניהם. אפילו עמנואל הרוסי לא התכחש למעשה אלא רק תיאר את עומק הטרגדיה. חינקיס נעצר, הובא למשפט והורשע ברצח. גזר הדין, שניתן בפברואר 1930, היה עונש מוות. לאחר כחודש ובעקבות ערעור של הסנגוריה, הומתק העונש ל-15 שנות עבודה בפרך. בסופו של דבר שוחרר חינקיס בחלוף חמש שנים, ביוני 1935, בחנינה כללית שהוענקה לרגל יום הולדתו השבעים של המלך ג'ורג' החמישי.²⁶ פרשת חינקיס, כפי שכונתה בספר ההגנה, מגלמת תובנות רבות על הקשר הקבוצתי הממוסד (הפועל תל אביב) והאישי (חינקיס) בין הפעילות הספורטיבית לפעילות הצבאית ביישוב. הצביון הצבאי למחצה של חברי הפועל תל אביב בסוף שנות העשרים היה חלק מובנה בהווייתם, בין שהיו חברים בגוף ביטחוני ממוסד (כמו חינקיס במשטרה או חברים אחרים ב'הגנה') ובין שעברו הכשרה בסיסית בפלוגות הסדרן של הפועל או במסגרת האימונים הגופניים. עם זאת, לא היה אויב מובהק שאותו ראו לנגד עיניהם ואליו התכוננו בשל השקט היחסי ששרר אז. הבריטים והערבים אומנם היו, בהבחנה ברורה ביניהם, גורם עיון, אך לא נראה היה בעיניים יהודיות כאילו נגדם יפרוץ עימות אלים בקרוב. לכן לא הייתה כל סתירה בין האוריינטציה הביטחונית של חברי הפועל ובין העובדה שבמגרש הכדורגל התהדקו קשרי הפועל עם מועדונים ערביים ובריטיים באותה עת. הפועל תל אביב אף שיתפה שחקן בריטי במשחקיה, קצין המשטרה ריימונד קפרטה.

עם זאת אפשר למצוא רמזים לביטויים אלימים שנבעו מהאופי הצבאי-לאומי שאפף את הוויית המועדון. כך למשל היה בתקרית במוצאי שבת 4 באוגוסט 1928, שהדיווח

25 צבי שרוני, 'התחרויות בין לאומיות בארץ', דאר היום, 31.3.1929; הנ"ל, 'בספורט', שם, 3.6.1929; ניב, 'בספורט', דבר, 10.7.1929.

26 'השוטר חינקיס נדון למיתה', דבר, 6.2.1930 (להלן: השוטר חינקיס, דבר); 'פסה"ד הקודם של חינקיס בוטל', דאר היום, 12.3.1930; 'חינקיס בתל אביב', דבר, 4.6.1935.

(היחיד) עליה הובא בדאר היום. מוקדם יותר באותו יום השתתפו שחקני הפועל תל אביב, לצד שחקני הפועל חיפה, במשחק בין נבחרות מעורבות של שני המועדונים במגרש הפועל בחיפה.²⁷ בדרך חזרה לתל אביב עצר הרכב שהסיע את השחקנים בסמוך לכרם במורדות המערביים של זכרון יעקב, שהיה בבעלות משפחת שטרנברג, מהוותיקות במושבה. השחקנים התגנבו לכרם וחמדו ענבים למאכל. המעשה, שאינו כשר חוקית ומוסרית, לא היה יוצא דופן בעת שאירע, והתפרש על פי רוב כמשובת נעורים. הוא היה חלק מתופעה רחבה של פריצה ופגיעה ביכול בכרמים שהיכו בזכרון יעקב בקיץ 1928. אנשי הפועל אף 'השתעשעו בזריקת אשכולות'. הקו נחצה כאשר הגיע השומר הערבי לגרשם. השחקנים בתגובה תפסוהו והיכוהו עד שנמלט על נפשו. סביר להניח שהוא זה שסיפר את הסיפור למעסיקו ומשם הגיע הדיווח לעיתון.²⁸

מכיוון שאין אימות לפרטים, קשה לדעת אם אכן קרה המקרה כפי שתואר, אך דומה שלא הייתה סיבה לכרות אותו. ההתגנבות לכרם ואכילת הענבים אומנם הייתה מעשה שכיח, גם אם לא מוסרי, ברם הכאת השומר מעוררת מחשבה. ספק רב אם שומר יהודי היה זוכה ליחס כזה מספורטאים יהודים, שחלקם עסקו בשמירה במסגרות אחרות. לא יהיה זה מופרך לראות במקרה הזה ביטוי לרגש לאומי אלים שהתפרץ באופן מכוון.

במאי 1929 יצאה קבוצת הכדורגל הפועל תל אביב למסע משחקים בלבנון ובסוריה, שהסתיים בתקריט אלימה בדמשק לאחר ניצחון על מועדון ברדא המקומי. הקטטה נבעה מהתנגשות לאומית וחלק משמעותי בה יש לייחס לקהל הסורי המשולהב. לצד זאת, מן הגרסאות שניתנו לאירוע נהיר ששחקני הפועל התריסו באמצעות הנפת דגל ציוני, בהתגרות – מכוונת או לא – בקהל. הרגש הציוני הלאומי חדר למגרש והביא את שחקני הפועל לסף האלימות. שוב הומחשה ההליכה על חבל דק בין ספורט לאלימות. בשני המקרים, בזכרון יעקב ובדמשק, אין פירוט של שמות שחקני הפועל שהשתתפו, אולם שמחה חניקיס היה כנראה אחד מהם.²⁹

סיפורו של חניקיס אומנם אישי ונובע מדמותו הייחודית, אך הוא גם סיפורה של קבוצת הכדורגל שבה שיחק, הפועל תל אביב, ושל האוכלוסייה והרעיונות שייצג. כפי שהעיד עמנואל הרוסי בשירו, שחקני הפועל תל אביב היו מזוהים עם 'העמידה בשער', כלומר העמידה על המשמר. מיד כשהתברר ב־25 באוגוסט 1929 שגוברות התקפות ערביות על שכונות תל אביב ויפו, התכנסו חברי הפועל בחצר הגימנסיה העברית הרצליה, קיבלו כלי נשק מארגון ה'הגנה' ופוזרו בנקודות החיכוך שבשכונות הספר. ההתגייסות הייתה מהירה מאוד. לא ברור אם בעקבות ניהול מוסדר לשעת חירום שהונהג במועדון או שמא כפעולה ספונטנית. ייתכן מאוד ששניהם. ב־1966 פרסם דבר כתבה היסטורית על הפועל, ובה

27 המשחק היה מעין התרסה נגד המבחנים שנערכו באותם שבועות לנבחרת של הלורד מלצ'ט שתיסע לאנגליה, בהם הסתדרות הפועל טענה שאין לה ייצוג הולם לעומת מכבי.

28 'בספורט', דאר היום, 6.8.1928; 'זכרון יעקב', שם.

29 'מאורע "הפועל" בדמשק', דבר, 12.5.1929; 'ההתנפלות על "הפועל" בדמשק', שם.

נכתב: 'שנת 1929 הייתה שנה של מבחן ל"הפועל" גם בשטח אחר. פרצו מאורעות הדמים והיישוב העברי שהופקר על ידי שלטונות המנדט הבריטי לרוצחים ערבים, היה חסר מגן. מאות חברי "הפועל" נחלצו ראשונים והתייצבו בכל מקום להגנת העם. מאז היה השם "חבר הפועל" זהה עם השם "חבר ההגנה"³⁰.

התיאור שהובא אינו תעודה היסטורית מבחינה עובדתית, כי אם פולקלור מעובה בזיכרון היסטורי. אולם הוא ממחיש את האופן שבו ראו את עצמם אנשי הפועל מול הערבים ויותר מכך בין שאר הקבוצות ביישוב – כאשר תבעו לעצמם את הזהות המוחלטת עם ארגון ה'הגנה'. ממד נוסף הוא המאבק בבריטים שנרמז בתחילת הציטוט ויותר מכך בהמשכו: 'ממשלת המנדט התנקמה ב"הפועל", בהאשימה את חברו שמחה חנקיס ב"הריגת משפחה ערבית"³¹. כלומר לא רק שהמיליטריסטיות הפועלית הייתה לצנינים בעיני הבריטים, אלא שבהפועל היו מי שהאמינו בדבר עד כדי כך שטענו כי מעצרו ומשפטו של שמחה חנקיס היה נקמה על הזיקה בין הארגון הספורטיבי ובין ארגון ה'הגנה'.

תחושת שליחות זו גרמה לתנועת העבודה, ובפרט לחברי הפועל תל אביב, לזעוק את זעקתו של חנקיס כאשר הואשם ברצח ולאחר שנגזר (והומתק) דינו. הם לא בהכרח הזדהו עם המעשה שעשה – בניגוד למה שאולי משתמע – ואף לא העריצו אותו באופן יוצא דופן. הגם שהיה שחקן בולט, לא היה מכוכבי הקבוצה ולבטח לא ממנהיגיה על המגרש ומחוץ לו (הוא לא היה מהגרעין המייסד של קבוצת אלנבי). אך הוא סימן עבורם את סמל ההגנה העצמית היהודית מול התוקפנות הערבית וההפקרה הבריטית. בחודשים שבהם היה עצור והתנהל משפטו היה הסיקור העיתונאי של הפרשה רחב ועורר עניין רב ביישוב. הדיונים בבית המשפט הובאו כלשונם. גלויה שלו הופצה ביישוב והוחרמה בידי השלטונות.³² עורך דבר, משה זמורה, אף נשפט בשל סיקור המשפט בעיתונו, שהאשים את הבריטים בטפילת האשמות כוזבות על חנקיס.

חבריו של חנקיס למועדון הפועל תל אביב היו מחויבים ונחוישים. עוד בחודשים הראשונים למעצרו, טרם המשפט, ניסו להבריחו מהמעצר ואף שיחדו שוטרים לשם כך. העיד על כך בשנות החמישים יהודה בלומרוזן, מנהל המועדון ודמות מרכזית בהסדרות הפועל. מעניין שבאותם ימים בהם ניסו לשחרר את שחקן הקבוצה שהואשם ברצח, ב-9 בנובמבר 1929, יום שבת, נקבע משחק ידידות בין קבוצה של פקידים ממשלה מיפו לבין הפועל תל אביב במגרשה של האחרונה. הקבוצות התייצבו והתכוננו לשריקת הפתיחה, כשלפתע הודיעו שחקני הפועל כי הם מסרבים לעלות למגרש. כתוצאה מכך עזבו יריביהם את המתחם והמשחק בוטל. סיבת הסירוב של הפועל, לפי דיווח בדבר למחרת המשחק, הייתה השתתפותו של שחקן ערבי, 'מסית ומתריס', בקבוצת הפקידים.³³

30 'באוהל בקיבוץ אפיקים – נוסדה התאגדות 'הפועל'', דבר, 29.4.1966.

31 שם.

32 'Hinkis Cards Confiscated', *The Palestine Bulletin*, 13.8.1930

33 'בספורט', דבר, 10.11.1929.

במכתב שכתבה מזכירות הפועל תל אביב למזכירות קבוצת הפקידים כעבור כמה ימים הם הרחיבו:

בהיודע לנו כי בקבוצתכם משחק אחד אשר שמועה אומרת עליו, כי יש לו יחס להסתה לשם החרמת התוצרת העברית וכי הוא היה בין המפגינים נגד מאור החשמל ביפו, מפני שחברת החשמל היא יהודית, ראינו לנו לטובה להודיע בהקדם לראש קבוצתכם, מר דיוויס, כי קבוצתנו לא תסכים לשחק, אם האיש הנחשד הנ"ל לא יוחלף בשחקן אחר. בהזדמנות זו עלינו להדגיש, כדי שלא יישאר בנידון זה כל ספק שהוא, כי אין זה מנהגנו להתערב בהרכב הקבוצה הבאה לשחק אתנו וכי התנגדותנו לא הייתה על כל פנים לזה שערכים משחקים בקבוצתכם. אנו שיחקנו עד עתה לא פעם וגם להבא אנו מקווים לשחק עם אנשי ספורט ערכים. אך היה ברצוננו, ובנידון זה נמשיך את התנהגותנו בעתיד, להברל מכל מי שיש לו יד בהסתה גזעית, ומכל מי שנחשד בפעולות מהסוג הנ"ל, שלא הוכיח את אי-נכונות הטענות נגדו.³⁴

מעניינת הזיקה בין פרשה זו לפרשת חניקים מפני שהייתה סמויה מן העין. בלומרונן עצמו הצליח להגיע בשלב מאוחר יותר לבקר את חניקים בתאו כשעונש המוות כבר נגזר (והעיד על מצב רוח שפוף) בפברואר, ואחריו הגיעו חברי הפועל מדי שבת לביקורים קבועים.³⁵ זהותו של חניקים כשחקן כדורגל ליוותה את המשפט ואף את ישיבתו בכלא. בעדותו בבוקר 5 בפברואר 1930 (בסוף אותו יום נדון למוות) נשאל על בקשתו להשתחרר מהמשטרה שלושה חודשים לפני המקרה, וטען כי הסיבה לכך הייתה מחלה שעליה לא פירט, וגם הצורך לסייע להוריו שנשארו ברובנו. לפי גרסה מאוחרת טענו שחקני הפועל שהסיבה לבקשת השחרור הייתה רצונו של חניקים להצטרף למסע של הפועל בלבנון וסוריה. הוא אכן ערק ונסע, מה שלא מנע ממנו לחזור לשורות המשטרה בשובו. התובע שאל אותו בהתרסה אם המחלה (שבעיניו הצדיקה שחרור מהמשטרה) לא הפריעה לו לשחק כדורגל. תשובתו של חניקים הייתה: 'כדורגל לחוד ומחלתי לחוד'. דבריו לא נשמעו משכנעים בחקירת התובע. הם הסגירו את הניסיון של חניקים לנתק בין כדורגל ובין שירותו במשטרה, ההפך מהקשר ההדוק שביטאו אנשי הפועל בין פעילותם הספורטיבית לפעילותם הביטחונית. הם העידו על מרכזיותו של הכדורגל בחייו, בוודאי יותר מנאמנותו לתפקידו כשוטר.³⁶ בימים שלאחר הקראת גזר הדין הייתה הפרשה בכותרות עקב ערעור ההגנה ותגובתם של חניקים ושל הציבור היהודי לעונש. פלסטיין בולטיין דיווח ב-13 בפברואר כי חברו של חניקים מהפועל תל אביב ביקר אותו בתאו בכלא (ייתכן שהכוונה לבלומרונן), ושמע כי כוונתו להצטרף מחדש לקבוצה בעתיד הלא רחוק. זו הייתה אמירה חסרת בסיס, אך

34 'כותרת', 18.11.1929, מכון לחקר תנועת העבודה ע"ש פנחס לבון (להלן: מחת"ע), תיק 216.

35 כהן, תרפ"ט, עמ' 74-76.

36 השוטר חניקים, דבר.

המסר נועד להרגיע את הדואגים לו, ובמיוחד את הוריו שניזונו משמועות קודרות על מצבו ועל גורלו. בחלוף שישה ימים נכתב בפלסטין בנימה ביקורתית שחינקים זוכה ליחס מיוחד לעומת שכניו למאסר בגלל מוצאו הפולני (כלומר היהודי-אשכנזי, הלא-ערבי), ובגיניו קיבל שמיכת צמר, אכל מחוץ לכותלי הכלא ואף שיחק כדורגל.³⁷

בחמש השנים שריצה את מאסרו המשיך חינקים לטפח את אהבתו לכדורגל. התנאים שזכה בהם בכלאו אפשרו זאת. לפי עדות של אסיר פלסטניני משוחרר משכם ב-25 באוגוסט 1932, חינקים ועמיתו לתא, יוסף אורפלי,³⁸ הסתובבו מחוץ לכלא באור יום, כולל בבית קולנוע בירושלים, בידיעת המשטרה. נטען כי חינקים נצפה חוזר לכלא מבושם באחד הלילות. הממשלה הכחישה. לפי מידע אחר שמקורו אינו ידוע והוא בחלוף עשרות שנים על ידי העיתונאי אשר גולדברג, ארגן חינקים קבוצת כדורגל בכלא בעזרת שני חברים בריטים ששיחקו איתו בהפועל תל אביב. אחד מהם היה אותו ריימונד קפרטה. עוד עובדה שאולי סייעה היא שאחד מחבריו לתא משנת 1933 היה בעל קשר למשחק: צבי רוזנבלט, שהואשם ברצח חיים ארלוזורוב ולאחר שחרורו היה המנהל של קבוצת הכדורגל של מועדון בית"ר תל אביב וחבר הנהלת ההתאחדות הארץ ישראל לכדורגל.³⁹

בשנת 1935, כאמור, הוחלט לחון את חינקים. ביישוב נערכו לקבלת פנים ובהפועל תל אביב התכוננו לקחת תפקיד מרכזי בחגיגות. ב-3 ביוני 1935 בשעה 11:30 יצא חינקים מהכלא שבמגרש הרוסים בירושלים. הראשונים שחיכו לו היו חבריו מהפועל תל אביב, שיחד איתו נסעו באוטובוס אגד לבית ההסתדרות בירושלים. אחר הצהריים הגיע לתל אביב, שם קיבלו את פניו שחקני קבוצת הנוער של הפועל תל אביב. ביום שישי, 7 ביוני, נערך האירוע המרכזי לכבוד השחרור. כבר כשנודע דבר החנינה, שבועות מספר קודם לכן, החלו להתכונן בהפועל תל אביב למה שכוונה 'יום חינקים'. מי שעמד מאחורי הארגון היה המזכיר אריה (לייב) סירקין, מזכיר המועדון, שהזמין נבחרת מצרית למשחק מיוחד בתל אביב לציון שחרורו של האסיר היהודי. המצרים נאותו ואף הושגה פשרה – לא מוכנת מאליה – עם מכבי תל אביב שאמורה הייתה לקיים משחק נגד מועדון מצרי אחר באותו יום בעיר ודחתה אותו.

ב-15:30 אחר הצהריים החל המשחק במגרש הפועל שעל גבול תל אביב ויפו. לפני הפתיחה נערך מפקד של כל קבוצות הכדורגל של הפועל תל אביב ככל הגילאים, שלווה בתזמורת הפועל. נישאו דברי ברכה מאת נציג הפועל ואף נציג מכבי, כמו להוכיח את

37 'Hinkis Hopes to Rejoin Football Team Soon', *The Palestine Bulletin*, 13.2.1930 אל-ג'אני ח'אנכיו, אל-ג'אמעא אל-ערביה, 19.2.1930.

38 יוסף אורפלי היה יהודי מתל אביב ונדרון אף הוא למוות בעקבות הריגת ערבי באירועי אוגוסט 1929. כמו חינקים גם עונשו הומתק.

39 אל-מג'רמאן אל-סעידאן ח'אנכיו ואל-אורפלי, פלסטין, 25.8.1932; אשר גולדברג, 'הכדורגלן בבגדי הנידרון למוות', ההתאחדות לכדורגל בישראל - football.org.il/magazine/?itemid=%7B6871820F-44C5-4CE9-87B5-DECB0E89397C%7D (נדלה ב-1.5.2017); כהן, תרפ"ט, עמ' 333.

הקונסנזוס ביישוב סביב חינוכים כסמל הקרבה וגבורה ציונית. חינוכים עצמו נכנס למגרש לקול מחיאות כפיים ממושכות והתכבד בבעיטת הפתיחה של המשחק, לאחר שקיבל כתשורה מדי משחק של הפועל תל אביב. נקודה מעט אבסורדית, שעליה הצביע הלל כהן בספרו, היא שהקבוצה היריבה כנראה כלל לא ידעה שהאדם שלכבודו נערך המשחק זה עתה השתחרר לאחר שריצה עונש בגין רצח משפחה ערבית ביפו – שייתכן מאוד כי מוצאה ממצרים. המשחק, אגב, הסתיים בניצחון 0:3 של הפועל תל אביב. שיתוף הפעולה המצרי עורר ביקורת נוקבת בהתאחדות הספורט הפלסטינית, והתברר בדיעבד כביקור אחרון של קבוצה מצרית בפלשתינה־א"י עד 1943.

המחווה לא הסתיימו על כר הדשא. למוחרת, מוצאי שבת, נערך נשף במועדון הפועל בתל אביב ברחוב נחמני, ובו השתתפו מיטב האומנים של תנועת העבודה: תהילה רסלר רקדה, רפאל קלצ'קין קרא ודניאל סמבורסקי שר וניגן יחד עם תזמורת הפועל. ראש עיריית תל אביב, מאיר דיזנגוף, סידר לחינוכים משרה פקידותית בעירייה והנדבן יצחק לייב גולדברג, שבשם בנו בנימין שנרצח מול עיניו יצא חינוכים למסע הנקמה שלו באבו כביר, העניק לו חלקת אדמה למגורים בשכונת תל-בנימין ברמת גן, שנקראה על שם בנו.⁴⁰

בספטמבר 1935 לכש חינוכים לראשונה מאז 1929 את המדים האדומים של הפועל תל אביב, במשחק ידידות נגד הפועל חיפה. כישרונו נותר כשהיה, אך עלייתו במשקל ניכרה ואף זיכתה אותו בלעג אמפתי מחבריו והאוהדים. הוא לא חזר למשחק פעיל ורציף בקבוצה ועזב את התחום בהדרגה. ביוני 1937 נפתחה תערוכה במרתף בית הפועל בתל אביב, ובה הוצגה ההיסטוריה של קבוצת הכדורגל. היא לוותה ברשימה בדבר מאת מאיר בניהו, שגולל את תולדות הקבוצה מאז הקמתה. בשנת 1929 הדגישו בעיתונות את המפגשים עם קבוצת האוניברסיטה האמריקנית בביירות, ועוד יותר מכך את המשחק נגד הנבחרת הערבית הארצית שבסופו העניק ראש עיריית יפו גביע. עוד נזכר שבסוף אותה שנה נעלמו עקבותיו של שחקן הפועל חיפה המצטיין אחמד יונס. שמו של חינוכים עלה שוב רק ב־1935, בהקשר למשחק נגד קבוצה מצרית לכבוד שחרורו מהמאסר. היחס האמביבולנטי שמתואר כאן בין הדגשת הקשר היהודי־ערבי בשנת 1929 ובין האדרת שמה של דמות שלילית בהקשר זה כחינוכים, מבטא את הדרך שבחרו בתנועת העבודה, אם במודע או לא, להתמודד עם הקונפליקט הטעון הזה.⁴¹

ב־1943, ימי מלחמת העולם השנייה, התגייס חינוכים לבריגדה היהודית וגם שם היה חבר מרכזי בקבוצת הכדורגל של הגדוד שלו. לאחר הקמתה של מדינת ישראל השתלב במוסדות הספורטיביים שלה ושימש כמזכיר התאחדות הספורט בישראל. מדי פעם הוזכר

40 התאחדות ארץ-ישראלית לכדור-רגל, פרטיכל מס' 7, 3.5.1935, מחת"ע, תיק 112; 'חינוכים בתל אביב: התחרות בינלאומית בכדור-רגל לכבוד שחרורו של הח' שמחה חינוכים', דבר, 6.6.1935; אורי קיסרי, 'שמחה חינוכים', דאר היום, 6.6.1935; "הפועל" תל אביב לכבוד חברו חינוכים', דבר, 9.6.1935; 'חינוכים חוזר לעולם הספורט', שם.

41 ינון, 'עונת הכדורגל נפתחה', דבר, 25.9.1925; 'תערוכת כדורגל ל"הפועל"', שם, 1.6.1937.

בהקשרים נוסטלגיים של חברותו בקבוצה הראשונה והמצליחה של הפועל תל אביב.⁴² אט־אט ירד הפרופיל הציבורי שלו והוא נשכח מעט מהזיכרון הקולקטיבי. אי־הפיכתו לסמל גבורה יהודי במדינת ישראל בולט על רקע היותו כזה בתקופת המנדט. משקל מסוים אפשר לייחס להיעלמותו מעין הציבור, אבל משקל רב יש לזניחת סיפורו הקשה והמטריד בשולי האתוס הציוני שהתקשה לשאת אותו לאורך זמן.

ב־1988 נפטר שמחה חינקיס. כשנה לפני מותו תיעדו אותו בני משפחתו במצלמת וידאו ויצרו סרט תיעודי ביתי. בסרט חוזר חינקיס, צלול וזקוף ביחס לגילו המתקדם (שמונים בערך), לזירת האירוע באבו כביר ולמגרש הרוסים שבו היה כלוא. הוא מתאר בפרטי פרטים את מה שעבר עליו בצוהרי יום ראשון, 25 באוגוסט 1929, מנמק את מעשיו ומוכיח את צדקת פעולתו. בסרט שזורות תמונות מאלבומיו הפרטיים. חינקיס אינו מרבה להזכיר את הכדורגל בסיפורו אלא בהערות אגב. עם זאת בפתיחת הסרט, כשיוצאים בני המשפחה לסיוור, הם לוקחים עימם כדורגל. בסוף היום הם מגיעים לחיק הטבע, למקום עם צמחייה פראית, ושם משחק הסבא שמחה חינקיס בכדור עם נכדיו במיומנות מרשימה. כך מסתיים הסרט.⁴³

ריימונד קפרטה, חברון

1929 הייתה שנה מעצבת לא רק ליהודים ולערבים. גם עבור הבריטים השתנתה המציאות בעקבות אותו שבוע רצחני, ויחסיהם עם שתי הקהילות בפלשתינה־א״י עברו טלטלה. בתודעה של חלק לא מבוטל בתנועה הציונית חלה תמורה חדה ביחס לכריטים, שנתפסו כעת כמי שהפקירו את דמם של יהודים לתוקפנות ערבית במקום להתייצב לימינם ולהגן עליהם. בצד הערבי היו מי שראו תמונה הפוכה, וטענו כי הבריטים צידדו ביהודים. שתי הטענות נכונות ושגויות באותה מידה. הבריטים הופתעו וקשת תגובותיהם בזמן האירועים ואחריהם שיקפה רצון עז להשיב את המצב לקדמותו ולהפסיק את שפיכות הדמים, מה שלא תמיד תאם לתנאים שנוצרו.

דמות שסימלה באופן מייצג ואותנטי את ההווה הבריטית ב־1929 ובכל תקופת המנדט היה קצין המשטרה והספורטאי המצטיין שכבר הוזכר: ריימונד קפרטה. באוגוסט 1929 שימש קפרטה כממלא מקום מפקד משטרת חברון, ובמשמרתו אירע הטבח הקשה ביותר נגד יהודים, שעוצמתו ותוצאותיו זעזעו את היישוב. קפרטה הצליח לעצור את הטבח עם פקודיו ואף ירה בעצמו בשוטר ערבי שאנס ורצח אישה יהודייה. הוא עוטר על פועלו ב'מדליית המלך המשטרית על אומץ לב'. אולם ביישוב הוא הואשם בתגובה מאוחרת מדי ובהתעלמות מהאזהרות החוזרות של יהודי חברון בדבר הכוונה לפגוע בהם בימים

42 זאב הלמן, 'חג הגביע ב"הפועל" תל־אביב' דבר, 12.6.1938.

43 'סיפור גבורתו המדהים של שמחה חינקיס', סרטון ביוטיוב, [youtube.com/watch?v=va_sFw9xvYm](https://www.youtube.com/watch?v=va_sFw9xvYm) (נדלה ב־1.5.2017).

שלפני הטבח.⁴⁴ קפרטה, כמשל לממשלת המנדט וכוחות הצבא והמשטרה הבריטים, הצליח לעורר את זעמם של יהודים וערבים כאחד, אף על פי שסבר שנהג ללא דופי, ואף הממונים עליו סברו כך.

שני תחביביו של קפרטה, ספורט ונשק, ליזו אותו מגיל מוקדם. הוא היה כדורגלן ושחקן קריקט מצטיין במכללת וימבלדון הממשלתית בלונדון, אך לא סיים אותה והתגייס בגיל 17 (1914) לרג'ימנט ליוורפול, שבשורותיו שירת כלוחם וכקצין במלחמת העולם הראשונה, ואף עוטר על לחימתו. לאחר המלחמה נשלח לאירלנד במסגרת כוח משטרי מיוחד, 'בלאק אנד טאנס' (Black and Tans), שסייע למשטרה המקומית בזמן מלחמת העצמאות האירית ונודע באכזריותו. ב־1922 נשלח לפלשתינה-א"י כדי להצטרף לכוחות הז'נדרמריה הבריטית שזה עתה הוקמה. בגיל 25 הגיע למקום שבו שהה יותר משני עשורים בשירות המשטרה. לצד שירותו בז'נדרמריה ובמשטרה (מ־1926) היה קפרטה ספורטאי פעיל ורבגוני. סל כישוריו כלל קריקט, ראגבי, רכיבה על סוסים, שיפוט בתחרויות אגרוף ועוד. הענף שבו הצטיין יותר מכול היה כדורגל. זה גם היה המקום שבו התחכך באופן הצמוד ביותר עם האוכלוסייה המקומית, ששאר הענפים שבהם התמחה לא היו אהודים עליה באותה מידה. הפעם הראשונה שהוא מוזכר בהקשר זה הייתה בביקור השני של מועדון הפאר האוסטרי-יהודי 'הכוח וינה' בפלשתינה-א"י, בינואר 1925 (הראשון נערך בינואר 1924). קפרטה היה חלק מהרכב הנבחרת הארצית ששיחקה נגד הכוח וכללה שחקנים בריטים מהליגה המשטרית הצבאית בירושלים. דיווח אחר מאותה תקופה מעיד על כך שגם שפט במשחקים.⁴⁵

בחודשים הראשונים של 1929 רשם קפרטה פרק של שיתוף פעולה פורה עם הספורט היהודי, כאשר שיחק במדי הפועל תל אביב. אין פרטים כיצד ומדוע נוצר הקשר בין המועדון היהודי ובין קצין המשטרה האנגלי. קפרטה שהה אז ככל הנראה בתפקיד בתל אביב או יפו. אולי לשוטר אחר ששיחק בהפועל, שמחה חינקיס, הייתה יד בדבר. מרכז הפועל בירושלים לא אהב כלל את עובדת שיתופו של קפרטה במשחקי הפועל מטעמים לאומיים ובא בדברים עם הסניף בתל אביב. נערך בירור בנושא וקפרטה המשיך לשחק בקבוצה. לא ברור כמה משחקים שיחק. שניים שבהם לקח חלק היו משחקי הדרבי נגד מכבי תל אביב, שהיו החשובים ביותר למועדון באותה עונה ובהם נזקקו לעזרתו כדי לנסות לגבור על היריבה הגדולה והחזקה יותר.⁴⁶

המשחק הראשון היה ב־26 בינואר 1929, במסגרת הליגה המחוזית של תל אביב. היה זה הדרבי הראשון של העונה לעיני אלפי צופים במגרש מכבי. מכבי ניצחה 1:0; אלמלא

'Hebron Police Officers before Whose Eyes Massacre Occured Praised', *The Sentinel*, 4.10.1929 44

'Palestine v. "Hakoah"', *The Palestine Bulletin*, 12.1.1925; 'Football in Palestine', *The Palestine Bulletin*, 3.2.1925 45

א"פ '572/3', 1.2.1929, מחת"ע, תיק 216; הפועל תל אביב, 'בתשובה על מכתבכם מס' 572/3 מיום 1.2.1929, 8.2.1929, מחת"ע; א"פ 'תשובה למכתבכם מס' 749', 11.2.1929, מחת"ע. 46

משחק ההגנה של קפרטה התוצאה הייתה גבוהה יותר. שאר הקבוצה הייתה חלשה מאוד, למעט חניקים שהצטיין אף הוא. משחק הגומלין נערך ב-6 באפריל, ובו ניצחה מכבי 0:2 במשחק רווי אלימות שכלל הרחקת שני שחקני מכבי ושחקן הפועל. שוב היה זה קפרטה שגילה יכולת טובה בהפועל, שקיוותה להוכיח את עליונותה על מכבי בעזרתו, אך כפי שנכתב בדאר היום: 'לדאבונם הרב לא נתגשמה תקוותם, ולא עזר להם גם הכוכב האנגלי "קפרטה" שנפצר לבקשת הפועל ובא לעמוד בראש הקבוצה'. תקופתו של קפרטה בהפועל נחקקה בזיכרון של המועדון. דוגמה לכך היא עדותו של אריה (לייב) סירקין, מזכיר הפועל תל אביב וחבר ההגנה, במשפט שהתנהל נגדו ב-1943 על רכישת נשק אסורה, שם סיפר כי ידוע לו ששיחק בהפועל תל אביב הקצין הבריטי קפרטה.⁴⁷

ההשתייכות להפועל תל אביב, גם אם נחשבה לא-לגיטימית בחוגים מסוימים, יצרה יחסי קרבה ואמון בין קפרטה ובין חבריו היהודים לקבוצה, ודאי גם בחוגים רחבים יותר כמו קהל האוהדים וחובבי הספורט. לא קשה להבין את מערכת הציפיות ההדרית שיכולה להתפתח בתנאים האלה אף מחוץ לגבולות המגרש בין אנשי הפועל שזוהו עם ארגון ה'הגנה' ובין קפרטה, איש המשטרה והממסד הבריטי. כל זאת באביב 1929, חודשים אחרים לפני אוגוסט. הקשרים בין קפרטה ליישוב לא עמדו במבחן המציאות בעת מבחן אכזרי כמו הטבח בחברון. לפני שבוחנים את התנהלותו של קפרטה בחברון יש לעמוד על שתי נקודות חשובות. הראשונה שאינה ניתנת לערעור היא חוסר ההיכרות שלו את העיר ואי-שליטתו בה. הוא הגיע מתל אביב כממלא מקום, בהיעדרו של מפקד המשטרה, שלושה שבועות לפני הטבח. הוא לא הכיר את טבעם של אנשי המקום, יהודים וערבים, שלא דמה כלל, למעשה רחוק כרחוק שמיים מארץ, למה שנחשף אליו עד אז. יתרה מזאת, התאקלמותו במקום הייתה קשה מאוד. הוא היה הבריטי היחיד במשטרת חברון, ובכלל בעיר (למעט שתי מיסיונריות קטנות), בודד וטרוד בענייניו האישיים כמו דירה ורכב.⁴⁸ הנקודה השנייה היא כשירותו המפוקפקת של קפרטה לפקד על גוף בסדר גודל של משטרה עירונית. אם בוחנים את המשך התקדמותו במשטרה פלשתינה-א"י, שבה הגיע לבסוף לפקד על מחוז, אזי אין לכאורה עילה לפקפק בכישוריו. אך כאמור הרקע שלו היה צבאי, וזו הייתה הפעם הראשונה שקיבל לידיו אחריות אזרחית בהיותו בן 32. לימים העיד אחד ממפקדיו במשטרה שהידע המשטרתי שלו היה דל והמליץ להעבירו מחוץ לפלשתינה-א"י.⁴⁹

47 שלום שווארץ, 'הדרבי המקומי', דאר היום, 1.2.1929; 'בספורט', דבר, 7.4.1929; ש"ר, 'מנצחון לנצחון', דאר היום, 10.4.1929; 'הנאשם סירקין מספר בעדותו על פעולתו בארגונים ספורטיביים', המשקיף, 2.9.1943; 'הנאשם סירקין מעיד', דבר, 2.9.1943.

48 תום שגב, ימי הכלניות: ארץ ישראל בתקופת המנדט, בן שמן 1999 (להלן: שגב, ימי הכלניות), עמ' 260.

49 David Anderson and David Killingray, *Policing and Decolonisation: Politics, Nationalism, and the Police, 1917-65*, Manchester 1992, p. 79

כדו"ח שכתב קפרטה לאחר המהומות במגרש מכבי בירושלים ב־17 באוגוסט, הוא ציין את החשש להתפשטות האלימות גם לחברון. בפועל הוא לא התייחס לאיום ברצינות. הוא רצה שהאלימות לא תתפרץ אך לא פעל להבטיח זאת. הוא נגרר אחר השאננות של אליעזר דן סלונים, מראשי הקהילה היהודית בחברון וחבר מועצת העירייה – שנרצח יחד עם משפחתו ואורחיו בכיתו – שהאמין עוד בבוקר יום שבת, 24 באוגוסט, כי לא יאונה לו כל רע. עשרה אנשי ה'הגנה' שהגיעו לתגבור מירושלים ונדחו בידי סלונים פקדו בליל חמישי, 22 באוגוסט, את תחנת המשטרה, שם הטיף להם קפרטה לחזור על עקבותיהם; כך סיפר בחלוף יותר משלושה עשורים אחד מאותם חברי 'הגנה', ברוך קטינקה. קפרטה ניסה להיאחז באפשרות שאם לא ייעשה דבר השקט יישמר. היכרותו עם אנשי ה'הגנה' בתל אביב לא גרמה לו להטות אוזן לחברי הארגון מירושלים.⁵⁰

תקוותו התנפצה ביום הטבח, לאחר שיהודים רבים כבר נרצחו. כשהתעשת והבין את חומרת המצב נהג בתושייה והצליח לפקד על כוחותיו בהשכנת סדר ודיכוי האלימות. בימים שלאחר הטבח הוא שידר בלכול והתגוננות מפני האשמות על אוזלת ידו. במסמך רשמי של ממשלת המנדט הוא טען כי היה עד לכל מעשי הרצח כדי לסתור את הטענה שלא שלט במצב. אלא שבכך החמירה הטענה של היהודים על הפקרתם בידי. רק בבית המשפט חודשיים לאחר מכן, הוא סיפק עדות רגועה יותר ממרחק הזמן ובה תיאר כיצד דילג מנקודה לנקודה עם אקדחו כדי להיאבק ברוצחים ביתר הצלחה או ללא תועלת, כשהוא מסכן את חייו. אחד מתוקפיו הורשע בניסיון לרצח. תיאור זה הקנה לו את הערכת מפקדיו ועיטור.⁵¹ חודש וחצי לאחר הטבח הוצב קפרטה בתל אביב, שוב כממלא מקום של מפקח התחנה בעיר. דמותו העסיקה את היישוב, והטבח בחברון המשיך להדהד במרחב הציבורי כל שנת 1930 בצל המשפט שנערך. גם בזירה התרבותית הוא נזכר, למשל כאשר תיאטרון המטאטא העלה ערב סאטירי בירושלים שבו הוצגה דמותו של קפרטה לצד זו של 'נבלים' אחרים: המופתי חאג' אמין אל-חסיני ומזכיר הממשלה הארי לוק. למגרש הכדורגל חזר קפרטה במהרה, ויש תיעוד לכך כבר במאסר 1930 (סביר להניח שחזר לשחק מוקדם יותר), במשחק של המשטרה הבריטית בתל אביב נגד מכבי המקומית. נוכחותו לא עוררה תרעומת בקרב אנשי מכבי או הצופים.

פעילותו הספורטיבית נמשכה כל שנותיו בפלשתינה־א"י, אך שיתוף הפעולה עם מועדונים יהודיים נפסק. במרוצת 1930 הועבר שוב תפקיד, הפעם למשרה קבועה בעיר עזה. בהמשך דרכו המשרתית נקלע לנקודות חיכוך עם יהודים וערבים והתקדם בהדרגה

50 'מגילת חברון', דאר היום; כהן, תרפ"ט, עמ' 236-237; 'High Commissioner's Private Secretary's Gives Evidence', *The Palestine Bulletin*, 8.11.1929; 'First Evidence before Inquiry Commission', *The Palestine Bulletin*, 29.10.1929

51 'An Incredible Document', *The Palestine Bulletin*, 22.9.1929; 'Attempt to Murder Cafferata', *The Palestine Bulletin*, 2.3.1931; 'Attempting to Murder Cafferata', *The Palestine Bulletin*, 25.5.1930

בסולם הדרגות והתפקידים. באוקטובר 1933, כששוב שירת במשטרת יפו, התעמת עם מפגינים ערבים שמחו נגד מכירת קרקעות ליהודים. ב־1936 קיבל תחת פיקודו את משטרת שכם, ב־1938 מונה למפקד משטרת העיר חיפה וב־1940 למפקד מחוז השומרון. במסגרת תפקיד זה פיקד על מבצע חיפוש הנשק ברמת הכובש בנובמבר 1943.

זמן קצר לאחר מכן, ב־1944, חזר לחיפה כמפקד המחוז. הוא פיקד על המצור על גבעת חיים בנובמבר 1945 וניהל את המאבק נגד אנשי האצ"ל והלח"י. מותו של אשר טרטנר מהאצ"ל בעת שהותו במעצר ובשל רשלנות רפואית הביא לפעולה משותפת של האצ"ל והלח"י בניסיון להתנקש בקפרטה בפברואר 1946, שממנו ניצל. זמן קצר לאחר מכן עזב את פלשתינה-א"י לאחר 24 שנים רצופות ולא שב עד תום תקופת המנדט. קפרטה טען בכתביו שהחליט לעזוב עוד לפני ניסיון ההתנקשות, בשל ההתנכלות ביישוב אליו. הוא תמה על עומק השנאה, במיוחד על רקע העובדה שפעמים רבות שחק בקבוצות כדורגל יהודיות. הוא הלך לעולמו בבריטניה ב־1966.⁵²

סיפורו של קפרטה הוא סיפורה של בריטניה בפלשתינה-א"י. הוא הגיע בראשית המנדט ללא הרבה ידע על המקום וללא ניסיון משטרתי, ולא היסס לשתף פעולה עם היישוב בתחום הקרוב לליבו – ספורט. הוא חווה את טבילת האש המעצבת שלו בחברון באוגוסט 1929, אז שימש כמטרה להאשמות משני צידי המתרס על הפקרתו את היהודים ועל האלימות שנקט נגד ערבים. מאז נטל חלק במאמצי הבריטים לדיכוי ההתקוממויות הלאומיות בשנות השלושים והארבעים, עד שבגלל סכנה לחייו עזב בלי לשוב. לא רבים היו בתפקיד רשמי בריטי ברשימה כה מגוונת של מקומות: יפו ותל אביב, חברון, עזה, שכם וחיפה, ויעד להתנקשות ערבית (1929) ויהודית (1946), אחרי שהואשמו בשלב כזה או אחר בשנאת שני הצדדים. כיצד הגדיר עצמו קפרטה? לימים יוחס לו הציטוט הבא: 'איני אנטישמי ואיני אנטי-ערבי, אינני אלא פרו-בריטי'. דבריו אלה משקפים את נקודת מבטו בעת שירותו במשטרת פלשתינה-א"י, כולל באוגוסט 1929 – גם אם נכשל בכך.⁵³

52 'Cafferata Transferred Temporarily to Tel Aviv', *The Palestine Bulletin*, 15.10.1929; 'Matate and the Mufti', *The Palestine Bulletin*, 4.11.1929; 'Maccabee F.C. v British Police', *The Palestine Bulletin*, 24.3.1930; 'In Jaffa and Tel Aviv', *The Palestine Bulletin*, 13.12.1930; 'Cafferata Raids a Bedouin Camp', *The Palestine Bulletin*, 9.12.1930; '2nd', 10.8.1936; 'פלסטין', 10.8.1936; 'דאר היום', 1.5.1931; 'נקל אל-מיג'ור כפראטא אלא נאבלס', *פלאסטין*, 10.8.1936; 'Battalion Notes', *The Snapper: The Monthly Journal of The East Yorkshire Regiment (The Duke of York's Own)*, Vol. 32, No. 4 (April 1937), p. 105; 'Mr. Cafferata Retires', *The Palestine Post*, 27.3.1946; 'שגב, ימי הכלניות, עמ' 386.

53 'Raymond O Cafferata', theauxiliaries.com/men-alphabetical/men-c/cafferata-ro/cafferata.html (נדלה ב־1.5.2017).

סיכום

הקרע בין יהודים לערבים שהחמיר בעקבות קיץ 1929, לא קטע לכאורה תהליכים ספורטיביים ולא שינה מגמות שרווחו לפני כן. האירועים באוגוסט, בעת פגרת הקיץ, לא פגעו ישירות בעונת המשחקים, והחזרה לשגרה הייתה חלקה, יחסית. עם זאת נדמה שדברים לא שבו להיות כפי שהיו. היו לכך כמה ביטויים. שחקנה הערבי של הפועל חיפה, אחמד יונס, נעלם לאחר הקיץ ולא שב עוד לשחק במועדון.⁵⁴ ההתאחדות בארץ ישראל ראתה עצמה כגורם המייצג של הכדורגל בפלשתינה-א"י ושאפה להקים ליגה בעלת דומיננטיות יהודית ושותפות מוגבלת של בריטים וערבים. המועדונים הערבים, מצידם, ניסו לממש את זהותם הלאומית באמצעות קידום הספורט והנחלתו לציבור הרחב. אולם העימות ותוצאותיו החישו והמריצו היבטים מסוימים בתנועות הספורט של שתי הקהילות: שאיפה לפתח מסגרת ספורטיבית עצמאית ערבית, ומנגד חשש והימנעות יהודית מיחסי גומלין עם הלאומיות הערבית.

המועדונים היהודיים לא חשו בנוח להתעמת עם הלאומיות הערבית על מגרש הכדורגל, כפי שהתנועה הציונית לא רצתה להתעמת איתה גם מחוץ לו. יושב ראש מכבי בירושלים, אביעזר ילין, פנה באותם ימים ליצחק בן-צבי, יושב ראש הוועד הלאומי, והביע את חששו מהשתתפות קבוצות מכבי בליגה הארצית יחד עם קבוצות ערביות ובריטיות. הוא סבר ש"יתכן גם כן שתהיינה תוצאות בלתי-נעימות מפגישת קבוצותינו עם הקבוצות הערביות, כי קבוצות אלו תשתמשנה אולי לרעה בהזדמנות זו ותגרומנה לסכסוכים בלתי-רצויים".⁵⁵ בן-צבי לא התרשם מהפנייה והשיב בקצרה כי לדעתו על מכבי להשתתף במשחקי הליגה.⁵⁶ בפועל נמנעו הקבוצות היהודיות באופן כמעט גורף ממשחקים נגד קבוצות ערביות. לכל היותר הן שיחקו נגד קבוצות ערביות למחצה בחסות בריטית.⁵⁷ בחלוף שלוש שנים הוקמה התאחדות הספורט הפלסטינית.

האלימות ב-1929 אומנם לא החלה בגלל כדורגל, אבל המשחק הפופולרי הוא כלי להבנת המציאות כפי שחוו אותה בני התקופה. חרף ההוויה העצמאית שהתפתחה במגרשים, אי-אפשר היה להפריד באופן מוחלט בין המרחב הפוליטי והצבאי ובין המרחב הספורטיבי כפי שהבריטים ניסו לעשות, שכן דווקא ספורט ובוודאי כדורגל הם במה מצוינת להפגנת ולהחצנת רגשות לאומיים, כפי שקרה לא פעם בתקופת המנדט. לא במקרה שירתו שחקני כדורגל רבים ומצטיינים גם בתפקידים ביטחוניים, והתמודדו עם יחסי הגומלין העדינים בין המתרחש במגרש למתרחש מחוץ לו. נורקה יודלביץ', שמחה חנקיס וריימונד קפרטה עסקו בכדורגל באופן אינטנסיבי עד קיץ 1929. הם שיחקו זה לצד זה, זה נגד זה ובמשחקים שבהם השתתפו יהודים, ערבים ובריטים. כולם חוו גם בשדה הקרב העירוני את המפגש היהודי-ערבי, שממנו נעדרו האחוה והסובלנות ונזנחו למען המרכיב הצבאי שהיה דומיננטי

54 'תערוכת כדורגל ל"הפועל"', דבר, 1.6.1937.

55 אביעזר ילין, 29.11.1929, ארכיון ציוני מרכזי, תיק 2-70-J1.

56 יצחק בן-צבי, 25.11.1929, שם.

57 צבי שרוני, 'בספורט', דאר היום, 4.2.1930.

יותר. היטיב לבטא זאת באפריל 1929 אב״א אחימאיר, שכתב על חשיבות הספורט למפעל הציוני, ובפרט כדורגל. דבריו נאים לא רק ליישוב, כי אם גם לחברה הערבית: 'לנו חשוב הספורט האנגלי מפני שיש בו מן המלחמה. הספורט האנגלי מסכם את החיים, שאינם אלא התחרות בלתי־פוסקת והשאיפה של פרט ושל לאום להיות הראשון בכל מקום [...] מעתידו של הספורט היהודי תלוי בהרבה עתידו של המפעל המדיני שלנו'.⁵⁸